

PËRPARIMI

Reviste kulturere

Инв. број

4394

Сигн.

182/62

NUMER 7-8

Korrik - Gëst 1956

VJETI II

ANTARËT E REDAKSIS:

Ismet Shaqiri, Hivzi Sulejmani, Vojisllav Dançetoviqi, Elhami Nimani, Mehmet Hoxha, Stathi Kostari, Abdullah Zajmi, Mehmedali Hoxha, Lorenc Antoni, Mehdi Bardhi, Xheladin Topçiu, Ali Rexha, Mark Krasniqi, Jusuf Shushka, Hasan Vokshi, Ismet Mula, Shevqet Veliu
Masar Murtezai

KËSHILLI REDAKTUES:

Stathi Kostari, Ali Rexha, Xheladin Topçiu, Hasan Vokshi

DREJTORI PËRGJEGJËS

Elhami Nimani

PËRMBAJTJA:

Dr. IVAN POPOVIĆ:

Elementet latino-romane në gjuhën shqipe

SULEJMAN DRINI:

Kongruenca e gjymtyrëve të fjalís

DUSHAN ANDREJEVIQ:

Ornitofauna e Kosovë-Metohís

TAJAR HATIPI:

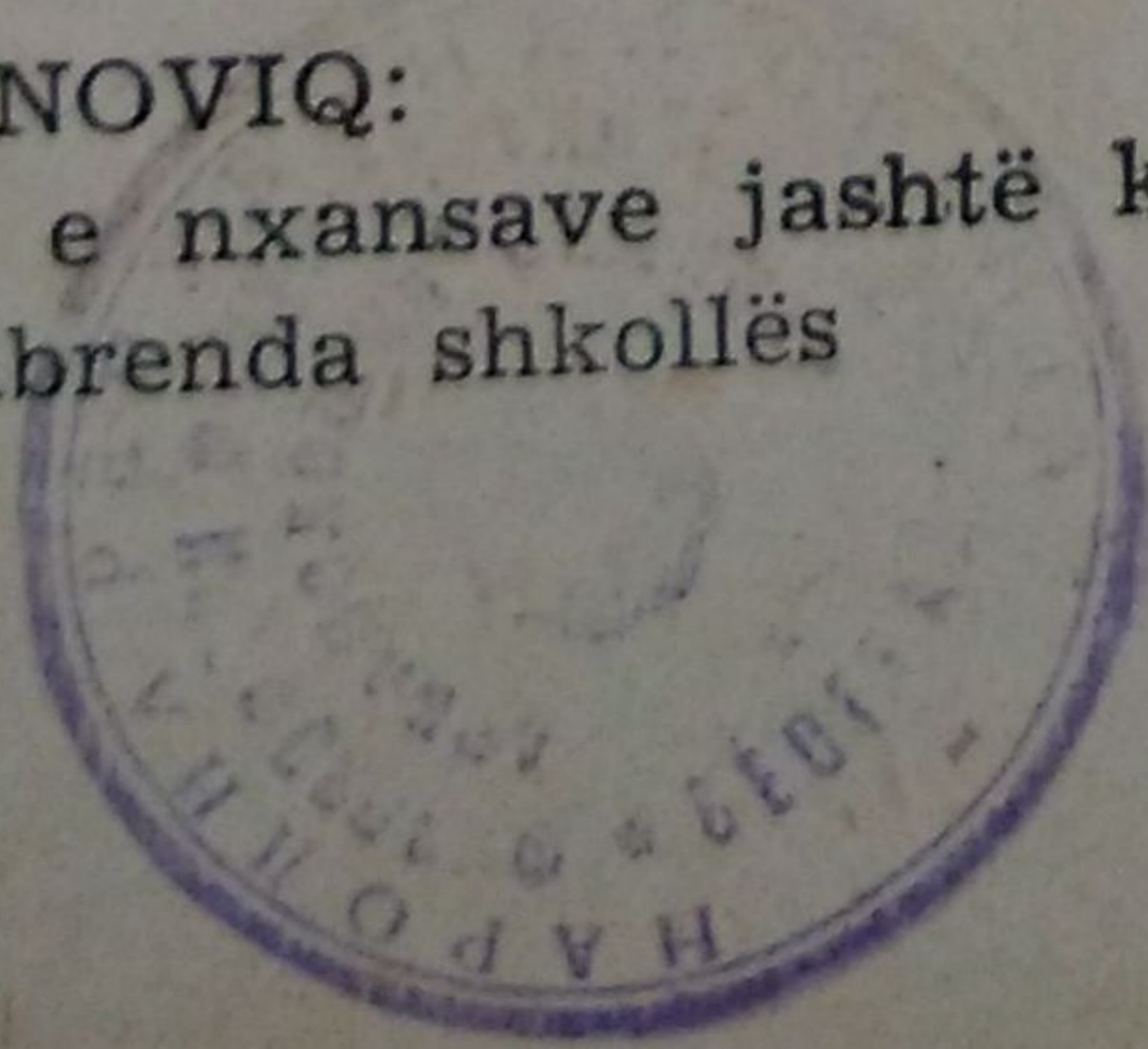
Të kuvendojmë sa mâ shpesh me fëmijt

Dr. VELKO KORAÇ:

Nikolla Tesla — njerí dhe shkenctar

MILLAN RADOVANOVIQ:

Aktivitetet e nxansave jashtë klasës,
por mbrenda shkollës

ELEMENTET LATINO-ROMANE NË GJUHËN SHQIPE

N' agim t'epokës së ré (në kohën e Perandoris) Romakët e shkelën Ballkanin dhe qëndruen aty edhe mbas shkatrrimit të Perandoris romake. Gjatë Mesjetës, në kohën e feudalizmit, bregdeti i Adriatikut, prej Trieshte e deri në Durrës, mbet latin, domethanë roman; kurse në mbrendsin e Ballkanit, rreth boshtit me randsi strategjiko-ekonomik të cilin e përbâjnë Morava e Vardari, qëndruen Rumunët e soçëm — mbasardhsit e Romakëve. Edhe sod e kësaj dite Rumanija, një shtet i Ballkanit, e ruen vazhdimin e gjuhës latine në gjuhën e banorëve të saj.

Nji fuqi e ré romake, Venediku, sidomos kah fillimi i kohës së ré, pruni në Ballkan, m'anë tjetër, një tip të ri të gjuhës romane: gjuhën italishte në formën e saj venedikase.

Popujve të Ballkanit u prunë robnin si Roma, ashtu edhe Venediku; mirëpo ata u sollën atyne edhe qytetnim. Asnji qytetnim tjetër (as ai grek, as turk, as gjerman) nuk patën aq randsi për popujt e Ballkanit sa pat qytetnimi që erdhi me anë t'Adriatikut, prej Rome, së pari latin e mandej italian. Prandej, asnji gjuhë tjetër s'ka aq randsi për gjuhët ballkanike, sa gjuha latine e mandej mbasardhset e saj — gjuhët romane (në radhë të parë italishtja).

Ndikesa e fortë e gjuhës latine përfshiu, në radhë të parë, gjuhën shqipe, meqenëse, në krahasim me Sllavët e Jugut dhe Turqit (e jo me Rumunët e Grekët!), Shqiptarët janë vendasit më të vjetër të Ballkanit. Me fjalë tjera, gjuha shqipe është plot me elemente latine, domethanë, romane prandej albanologjija e vjetër (sidomos G. Meyer) ishte i mendimit me e konsiderue gjuhën shqipe si „gjuhë të përzieme thrako-latine” ose madje si „gjysë-romane”. Kështu, Gustav Meyeri në fjalorin e tij etimologjik të gjuhës shqipe, shkruar në gjermanisht, (Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache) gjeti disa mija fjalë latino-romane, kurse si fjalë shqipe të vendit ai konstatoi gjithsejt vetëm një 500. Mirëpo, një rezultat kësodore nuk është i vërtetë për këto dy arsye: së pari, sepse prej Meyerit është

spjegue gabimisht një numër i madh fjalësh. Kët gjâ e vërtetoi mâ vonë shkenca. Prá, shumë fjalë përnjimend — vendase (*botë, shkoj, nuse, etj.*), ai i shpalli gabimisht si latino-romane. Së dyti, megjithëse ndikesa latino-romane në gjuhën shqipe është me të vërtetë shumë e madhe, ajo përfshin prapëprap vetëm fjalorin dhe eventualisht *sintaksën* e gjuhës shqipe, por *nuk përfshin kurrësi sistemin gramatikor*. Ky është, prâ, argument i sigurtë se gjuha shqipe në substancë ka mbetë e pastër prej çdo ndikese së huaj. Vërtetë, Meyeri besoi për ndikësën latine në trajtat e emnave dhe foljeve të gjuhës shqipe, mirëpo Pedersenin dhe tjerët treguen se ky besim është mbështetë në spjegim të gabueshëm të shumë dukurive. Sod gjithë albanologët dijnë se sistemi gramatikor i gjuhës shqipe është vendas, domethanë „thrakas” e pa elemente të huaja.

Prandej, pra, kur flitet për ndikësën e gjuhëve të huaja në gjuhën e Shqiptarëve dhe të stërgjyshëve të tyre — Thrakasve, gjuha latine zen, me të vërtetë, vendin mâ të rand-sishëm përka sasijsë e ndikësive, domethanë në pikëpamje kuantitative, ndërsa, përkundrazi, sa i përket kualitetit, ndikesa latine nuk dallohet me asgjâ prej të tjerave: ndikësës greke, sllave, turke e tjera. Prâ, në pikëpamje parimore ndikesa latino-romane nuk dallohet prej ndikësive tjera, por vetëm pse është mâ e madhe, mâ e gjatë dhe ka zgjatë mâ tepër.

Fazën mâ të vjetër të kësaj ndikese t’Italís e quejmë latine, e mâ të rën romane. Por, ky është ndryshim relativ, sepse s’ka ndërpreme ndërmjet fazës së parë e së dytës. Në të vërtetë, ajo ndikësë të Shqiptarët ka vazhduar prej ardhjes së Romakëve në Ballkan e deri në tërheqjen e Venedikut prej Ballkanit, e pjesërisht — sa i përket të folurit tosknisht — edhe deri më sod, mbasi në dialektin tosknisht ndikojnë edhe sod Rumunët e jugut — Vllehët (që ka mjaft sish në Shqipëri e jugut).

Por, megjithatë në shumë raste, e tue u mbështetë në momentet gjuhsore, është e mundur me dallim elementet mâ të vjetra („latine”) në gjuhën shqipe prej atyne mâ të reja („romane”). Vetëm dy-tre shembuj. Nëqoftëse gjejmë në gjuhën shqipe ndonjë fjalë latine, në të cilën është zhdukë bashkëtingllorja ndërmjet dy zanoreve, atëherë ajo është fjalë e vjetër („latine”, „ballkano-latine”). Shembull klasik për këtë është fjala *pyll* (prej *pëyll*, kjo prej *pëdhyll*, e kjo mâ në fund prej *pëdyll*), e cila është sjue prej fjalës së dialektit latin *padule*. Po kjo vlen edhe për ndrrimin lat. *br* në shqipe: *farkë* prej *fabrica*: domethanë se edhe kjo është fjalë „latine” e gjuhës shqipe. Përkundrazi, nëse gjejmë fjalën *fabrikë* prej së njëjtës fjalë *fab(b)rica* (natyrisht, me domethanë tjetër), atë-

herë është e qartë se fjala *fabrikë* ka ardhë në kohën më të re prej Italianëve (kjo është pra, romane" — konkretisht fjalë e huajtur — italishte e jo latine). Nënqoftëse i marrim parasysh me radhë të gjitha momentet e këtilla, (e kjo sod është e mundun, sepse si albanologjija, ashtu edhe romanistika kanë përparue shumë), atëherë do të mundemi me e nda tanë vjetra, e dy më të reja, si vijon:

A. Ndikesat më të vjetra

1) Ndikesa ballkano-lindore e dialektit latin (prej të cilit u zhvillue më vonë gjuha rumunishte);

2) ndikesa ballkano-perëndimore e dialektit latin (i cili flitej gjatë bregut t'Adriatikut prej Rijekës së soçme e deri në Durrës)* e quejtun në shkencë gjuhë dalmatishte. Gjatë Mesjetës dalmatishtja përdorej ende në Split, në Dubrovnik (krahason me shqip *Rush* prej *Ragusa*, me humbjen e bashkëtingllores *g* ndërmjet dy zanorëve!), në Kotor, në Ulqin, në Lesh, në Durrës, e mandej është zhdukë gradualisht.

B. Ndikesat më të reja

3) Ndikesa italiane (më së pari dialekti venedikas; më pak ai i Toskanës, dhe eventualisht edhe dialektet e Italis së jugut, me të cilën Shqipnija ka pasë lidhje të ngushta, para ardhjes së Turqve).

4) Ndikesa rumune — kjo e fundit s'është aq e gjanë.

*

Ndikesat e reja, italiane dhe rumune, mund të dallohen fare mirë sepse fjalët italishte dhe rumunishte janë relativisht të reja e ende s'kanë pasë kohë që ta ndrrojnë më shumë fëtyrën formale në ambientin shqiptar.

Përkundrazi, te shtresa e vjetër „latine”, është shumë vështirë me dallue tipin ballkano-linduer („pararumun”) prej atij ballkano-perëndimuer („dalmatin”). Sod shkenca konsideron se, simbas gjase, Shqiptarët (domethanë Thrakasit) kanë përjetue më së pari ndikesën ballkano-lindore „latine”, domethanë në kohën kur jetojshin ende në qendër të Ballkanit (rreth Nishit, e tjera), tue pasë lidhje të ngushta me stërgjyshat e Rumunëve të soçëm, të cilët ende kishin mjaft gjak thrakas¹). Mandej,

* N'Istri dhe rreth Trieshtës egzistojshin edhe dy dialekte latine, por ato s'kanë ndonji randsi sa i përket gjuhës shqipe.

¹) Për këtë — kam shkruar veçanërisht në artikullin „Marrëdhënjet ndërmjet gjuhës shqipe dhe rumune („Përparimi I, Nr. 6, faqe 353-358).

por shumë herët, Shqiptarët u shtynë kah Perëndimi, në Shqipëri e soçme dhe në viset fqinje. Aty ranë nën ndikimin gjuhësor të „Latinëve” ballkano-perëndimorë gjatë bregut t'Adriatikut, ndikesa e të cilëve vinte prej Durrsit dhe qendrave tjetra bregdetare — atëherë thjesht „latine”. N'at kohë të Shqiptarët hynë ato tjerat — elementet gjuhsore ballkano-perëndimore „latine”.

Si latinizmat ballkano-lindore, ashtu edhe ato ballkano-perëndimore të gjuhës shqipe na do t'i shijojmë si një tansë, sepse sikurse thamë, në shumë rase, s'është e mundur me bërë dallime. Pra, do ta quejmë tanë shtresën më të vjetër thjesht latine (ose ballkano-latine). Por, megjithatë, për shkak plotsimi, do të paraqesim edhe disa rase, të cilat tregojnë se këto kanë qenë dy dialekte latine të ndryshme. Kështu, bërë fjala *ct* (domethanë *kt*) latine zvendsohet me *ft* në fjalët e marruna prej lindjes (*luftë* prej *lucta*, *taftar* prej *tractarium*) çka na kujton afërsin me rumanishten (rum. *lupta* prej *lucta*), ndërsa për *ct* latine ballkano-perëndimore në shqipet gjejmë diçka krejt tjetër: *jt*. P. sh. *trajtoj* prej *tracto* ose drejt prej *directus*. Kjo praktikisht do të thotë se fjalët *luftë* e *taftar* Shqiptarët i kanë marrë prej Latinëve n'atdheun e tyre të hershëm, kurse fjalët *drejt* dhe *trajtoj* — n'atdheun e soçëm. Gjithashtu, nëqoftëse *a*-ja latine mbetet *a* edhe në gjuhën shqipe (përshembull *gaz* prej *gandium*), atëherë është fjalë me origjinë latine ballkano-lindore, e nëqoftëse në vend të *a*-s latine gjejmë *e* në shqipet (p.sh. *r(r)eze* prej *radia*), atëherë kjo fjalë latine ka ardhë kah Perëndimi i Ballkanit, prej bregdetit. Këto dy shtresa latine në gjuhën shqipe spjegohen me anë të drejtimeve gjeografike të depertimit të Romakëve në Ballkan. Më një anë, ata, natyrisht pushtuen më së pari bregun e Adriatikut (vijën Trieshtë — Durrës), por depertuen edhe në një rrugë tjetër, ku ishte komunikacioni i përshtatshëm. Kjo ishte rruga e lumëjvet në mbrendsin e Ballkanit, që çon prej Austrije (Noricum), prej Viene (Vindobona) nëpër Panoninë (Hungaria e soçme) nëpër Budapeshtë (Aquincum) në Beligrad (Singidunum). Me fjalë tjera, ata depertuen në trevën e Ballkanit me anën e Danubit. Mandej, kjo rrugë lumësh vazhdoi kah jugu me anë të Moravës dhe Vardarit, tue kaluar nëpër Nish (Naissus), Shkup (Scupi), e madje edhe nëpër Sofi (Serdica) dhe vende tjera me randsi. Në këtë mënyrë kjo valë lindore e kolonizimit romak depertoi në zemër të Ballkanit, pra n'ato vise malore, ku gjindeshin fiset thrakase, që i qëndruen burrnisht çkombtarizimit, dmth. Shqiptarët.

Pushteti i Romës perëndoi dhe Romakët u zhdukën, por, gjurmat e qytetnimit të tyre antik mbetën deri sot në të gj-

tha gjuhët ballkanike, e në gjuhën shqipe më tepër se në çdo gjuhë tjetër.

Të marrim tash e të shiqojmë at shtresë të vjetër, latine, të fjalorit të gjuhës shqipe (si atë lindore, ashtu edhe atë perëndimore). Fuqija romake ishte fuqí qytetnuese në Ballkan. Prandej më së pari do të konstatojmë se Romakët u dhanë Shqiptarëve një sistem të tanë shprehjesh që ka të bájë me qytetnimin e kulturën.

Para së gjithash, Romakët ndikuen fuqishëm në mjetet e prodhimit të stërgjyshat e Shqiptarëve, tue futë në përdorim format më të përparueme të jetës ekonomike. Dhe vetë fjala *vepër* (prej lat. *opera*) tregon fare qartë se Latinët i përsosën metodat e punës ekonomike të fiset shqiptare.

Padyshim, ndikesa e Romakëve në bujqsi është e randsishme. Për këtë dëshmojnë fjalët *arë*, mandej *kular* (në parmendë) dhe emnat e disa kulturave bimore: *mel*; mandej *pe-më* (prej *pomum*), pastaj *qepë*, *fier*, *mollë* (prej *melum*), *kësh-tejë*, *ftue* (prej *cotoneum*), *fik*, *pjeshkë* (sheftelí), *mendër*; *li* (-ni), *kanp* dhe *voji* (prej *oleum*).

Po ashtu e randsishme është ndikesa romake edhe në blegtorin shqiptare, megjithse Shqiptarët janë mësuesat e blegtoris për gjith popujt e Ballkanit. Këto terma blegtorale shqipe kanë origjinë latine: *kafshë*, *kaptinë* („kokë”, gjatë numrimit të kafshëve), *mërzej* dhe *vërrî*, *mërrajë*, e mandej *kal* (gjithashtu rumanisht *cal*, prej *cabalus*), *buell*, *pulisht*, *ftujë*; këtu hyn edhe shoqnuesi i bariut *qeni* (prej *canis*), mandej prodhimet blegtorale *kulloshtër*, *ushûj*, *yndyrë*, *mëshikë*, *shakull*. Nga lamija e shpendtaris kanë origjinë latine termat *pulë* (e njëj farefisnije me *pulisht*) dhe *gjel*. Por fjala *pelë* është fjalë e vjetër shqipe, megjithse edhe njana edhe tjetra u sajuen prej rājës indoeuropeishte *pel* — që do të thotë „me pjellë” (krah. *pjell*).

Për stërgjyshnit e Shqiptarëve ka randsí të jashtëzakonshme xehtarija romake. Gati e tanë terminologjija xehtare ka origjinë latine (më vonë këtu ndikuen edhe Turqit; për këtë do të shkruiej njëherë tjetër): *shqufur* (*squfur*), *plum(b)*, *rame/rem* (= *bakër* prej turqishtes), *rrëshinë*, *argjand*, *ar* (prej *aurum*), po edhe: *zgjyrë* e *shpuzë*.

Asht vendimtare edhe ndikesa e arqitekturës latine të Shqiptarët (më vonë iu shoqnuen, edhe ajo sllave e turke — për të cilën do të shkruiej po ashtu me një rasë tjetër, si e dishmon përsëri një varg i tanë shprehjesh: *mjeshtër*, mandej *shtëpi/shpí* (? por me shumë gjasë!); *mbasandej mur*, *kulm*, *ark* (*hark*), *shkallë*, *tjegëll*, *këlqere*, *plang*, *qepër*, *ashqë*, *trâ(-ni)*, *shul*(?), mandej *shtrat*, *pus*, *kanû(-ni)*, *furrë*, si edhe termat për vendbanimet e katundit e të qytetit: *fshat* dhe *qytet*.

Edhe një varg objektësh të kulturës materiale kanë emna latinë: *arkë*, *shportë*, *furkë*, *rrotëll*, *sharrë*, *rrashtjell*, *farkë* (prej *fabrica*), *kërqell* (thikë e veçantë me hallkë, prej *circeillus* „alka”), *kûj* (*cuneus*), *mâj*, *mângë*, *sheqe* (kosov. geg. *shellus* „alka”), *kë*, që tregon vjetërsi jetike!), *shkam*, *shalë*, *qelq*, *kum(b)onë*, *eshkë*, *lak*, *fill*, *brekë*, etj. Ndikesën e Romakëve në komunikacion na e tregojnë, jo vetëm fjalët *kal* e *shalë*, por edhe *qerre* (prej lat. *carus*, e kjo prej keltishtes) dhe *rrotë*, si dhe disa fjalë tjera. Mandej mullitarija: *mullî(-ni)* dhe gjelltorja: *fërgoj* (*fërgesë*) si dhe fjalët e përmenduna *furrë*, *shpuzë*.

Ndikesën e Romakëve në lamín e jetës financiare e tregojnë numrat *qind* „100” dhe *mij* (tosk. *mijë*) „1000” e gjithashtu edhe folja *kursej* (= *curtiare* me të njëjtën domethanije) dhe mbiemri i *shtrejtë* (prej *strinctus* „i shtrënguet”). Por *katër* është fjalë vendase (ka farefisni me *quattuor*, porse nuk është sajue prej saj).

Romakët u treguen fiseve shqiptare edhe disa forma të mënyrës së jetesës më të kulturuese. U dhanë disa elemente higjienë dhe medicine, për të cilat dëshmojnë shprehjet *qirue* (prej *curare* „me u kujdesue”), *bâjë* (kjo me anë të sllavishtes?), *mjek*, *mjekue*; por edhe një varg sëmundjesh dhe gjymtimesh fizike kanë emna latinë: *shurdh*, *gutë*, *shqep* (prej *seloppus*), *shtrembët*, *lingue*, *zgjebe*, e përkundrejt tyne, edhe *shëndet* (*sanitatem*). Gjithashtu stërgjyshnit e Shqiptarëve kanë nxanë prej Romakëve edhe emnat e gjanave të ndryshme luksoze: emnat e përmendun *argjant*, e sidomos *ar*, mandej pemët kualitative (krahaso më sipër), dhe *mën(d)afsh* (prej *metaxa*). Përdorimi i ngjyrave të ndryshme ka qenë veçanërisht mjeshtri, që Shqiptarët e muerën prej Romakëve: ndërsa dy ngjyrat themelore të natyrës: *zi* e *bardh* — janë terma të vietra vendase, emnat *kuq* (= *cocceus*), *verdë* dhe toskn. *gjelbër* (= geg. *blertë*) kanë origjinë latine.

Por, në lamín e kulturës materiale, ka randsi të veçantë fakti se peshkataria dhe detaria e Shqiptarëve kanë emna latinë (gjithashtu edhe italianë; për këtë shif më poshtë këtë artikull): *peshk*, *rrjetë*, *fishnjar*, *not* (me *bâ not*), *lundër*; edhe fjala *ngarkue* e ka pasë domethanjen e parë „me imbarkue n’anije” (krahaso ital. *carico* „ngarkesë anije”, frangj. *cargot*). Ky është një ndër argumentat e Weigandit për me vërtetue se Shqiptarët kanë qenë dikur larg detit. Vetëm atëherë kur Romakët („Latinët” e Ballkanit) u mësuen detarin, Shqiptarët i futën në gjuhë këto dhe shprehjet tjera të ngjajshme.

Një ndikesë e këtillë shumë e randsishme në kulturën materiale tregon tashmë à priori se duhet me pritë edhe ndikesë të fortë të Romakëve në superstrukturën — në kulturën

mendore. E përnjimend, edhe këtu ka mjaft shembuj të ngjajshëm.

Organizimi i familjes dhe i shoqëris, megjithëse ka qenë shumë i zhvilluem të stërgjyshnit e Shqiptarëve edhe para ardhjes së Romakëve, tash ra nën ndikësë të madhe latine. Shumë terma kuptimesh të kësaj sfere jetese kanë origjinë latine: *gjind* (*gens*), *prind*, *fëmi* (prej *familia!*), *ungj*, *ndrikull*, *njerk* dhe *njerkë* (prej *noverca*), *mesë* (prej *nepotia*), *kushri*, *kumtër*, *kumbar(?)*, *kunat*, *famull*, *krushk*; por konsiderohet se folja *martue* është fjalë shqipe e vendit (e njëj farefisnije me *maritare*, por jo e huajtun), kurse janë sigurisht vendase fjalët *nuse* e *nip*, të cilat shkolla e vjetër i mirrte me origjinë latine. Këtu, ndër fjalë të huajtuna latine, duhet me përmendë edhe fjalën e randsishme *popull*. Më në fund edhe shprehjet *shoq*, *mik* e *anmik* (tosk. *armik*) e *fqi*, gjithashtu kanë origjinë latine.

Për organizim shtetnuer e administratë, Romakët qenë organizatorë të famshëm. Së këndejmi u mbetën Shqiptarëve edhe nga kjo lami e jetës shumë shprehje të randsishme prej tyre: *m(b)ret* (= ruman. *impërat*; të dyja prej *imperator*¹⁾, *pushtet* (prej *potestate-m*, prej së cilës është dhe italisht *podestà*), *urdhën*, *shërbtuer*, *gjq* dhe *gjqkue*, *ligj* e mandej *këshill* (prej *consilium*), *kuvend* (në këtë domethanje në Shqipëri e Veriut; por ndoshta është fjalë vendase), *harmshur* (prej *adminissarius*), *ndreq*, kuptimet juridike të pronis: *kufi* (tosk. *kufi*), *i vorfën* (prej *orfanus*), *dam* dhe *damtoi*, *detyrë* (prej *debitura*), etj. Edhe marrëdhanja e qytetit me katund është latine (*fshat* ndaj *qytet*).

Në lidhje me jetën shtetnore, edhe jeta ushtarake është mjaft nën ndikësën e Romakëve, për çka dëshmojnë fjalët *ushtëri* (prej *hostis* „anmik”), *luftë* (prej *lucta* „betejë”), *paqë*; mandej *pré-ja* (prej *praeda*, që do të thonte „plaçkë”²⁾). Gjithashtu edhe armët e ndryshme: *armë*, *shpatë*, *shëngjetë* (me variante).

Romakët kanë bërë shumë për zhvillimin e kulturës të popullit e shtypun, sadoqë duket çudi. Këtë na e argumentojnë disa shprehje shumë të randsishme me origjinë latine në gjuhën shqipe: *arsye* (prej *rationem*), *shkrue*, *letër* (letër mund të jetë edhe prej lat. *littera* dhe prej ital. *lettera*), e mandej *përrallë*, *vjershë*, *kangë* dhe *këndo*.

Pak a shumë edhe tanë terminologjia shqipe e kishës katolike, ajo më e vjetra — është me origjinë latine (ndërsa më

¹⁾ Por, perëndi është fjalë vendase!

²⁾ Edhe gjerman. **Krieg** „luftë” në fillim kishte kuptimin „plaçkë” dhe ka lidhje me foljen **kriegen** „me fitue, marrë, rrëmbye”.

lepur, kapruell, bishë (thjesht teorikisht, fjala mund të jetë edhe prej lat. *bestia* edhe prej ital. *biscia*; në të dy rasat del trajta shqipe bishë, breshkë (rum. *broască*), iriq (*uriq*), gjin-gallë, pëllum(b), qift (prej *accipiter*; e shqype?), korb; mandej fund dhe qiell, rânë (tosk, rërë; prej *arena*), shullâ (prej *solanum*), flakë, shkum(b)ë, dhe *terrmét* (*terrmék*; prej *terrae motus*). Porse fjala kodër, edhe pse besohet nganjherë, nuk është latine.

Mandej, edhe pjesët e ndryshme të trupit kanë emna latine (megjithse edhe këtu Shqiptarët kanë shprehje vendase të rrejtuna). Këto fjale kanë origjinë latine: *qime*, *kafkë*, *fytyrë*, *faqe*, *tam(b)la*, *gushë*, *shpatëll*, *shpinë* (ose prej ital.?), *gjymtyrë* (prej *iumctura*), *ijë*, *kam(b)ë*, *kofshë*, *themër*, *shollë*, *shtat*.

Përpos kësaj, edhe disa mbiemna, që shënojnë cilsi të ndryshme, janë latine: *i fortë*, *i naltë* (rumun. *înalt*), *i shpeshtë*, *i ngushtë*, *i shkurtë*, *i shkretë*, *i vjetër* si dhe folje të ndryshme që shënojnë veprime fizike: *pushoj*, *peshoj*, *fërkoj*, *mrrî(j)*, *luej*, *mërgoj*, *ulurîj*, *kërkoj*, *këm(b)ej*, *kallzoj*, *lëshoj*, *lenoj*, *shëmllëj*, *dërgoj*, *shtrëngo*, e madje *vîj* (*vjen*).¹⁾

Mâ në fund, kanë origjinë latine edhe fjalët *shum* e *pak* (prej *summus* dhe *paucus*), *kundër* dhe *qark*, etj.

Vetëm na mbetet të pyesim: a mos është ndoshta edhe emni kombtar *Shqip*, po ashtu me origjinë latine? Sepse padyshim fjala *shqipue* në të vërtetë rrjedh (prej *excipere*). Simbas kësaj *shqip* në fillim do të thonte „ai që kupton” tue u dallue prej të huejvet, që, në këtë perspektivë, do t’ishin, si me thanë, „Jo—Shqip”, dmth. „të cilët nuk kuptojnë”. Kjo s’do t’ishte farë çudije, sepse: 1) edhe popujt tjerë kanë shpesh emna të huej: *Rusët* e kanë emnin me origjinë norvegjeze, *Bullgarët* — turke, *Françezët* — gjermane, etj.; 2) edhe ashtu popujt e quejnë vehten „ata që dijnë me folë”, e të huejt „ata që janë memec” (kështu fjala sllav. *Sllovene* do të thotë „ata që flasin”, kurse fjala sllav. *Nemci* „ata që janë memecë”). Natyrisht, në këtë rasë lidhja e emnit kombtar *Shqiptar* me emnin shqipe — do të jetë fryt i fantazisë së popullit e kurrëgjâ tjetër.

Në këtë mënyrë e shterrëm grupin A), domethanë shtresën e vjetër („ballkano-latine”, si atë lindore ashtu edhe atë perëndimore) latine të gjuhës shqipe.

Tash po kalojmë në grupin B), domethanë në ndikesat mâ të reja, romane. Këto janë ndikesa italiane dhe rumune. Si-

¹⁾ Mirëpo, ndërsa një palë trajta të këtyne foljeve kanë origjinë latine (*vîj*, *vjen*, etj.) të tjerat janë të vjetra, shqipe vendase (*erdha*). Rasë shumë interesante.

kurse përmendëm më sipër, këto fjalë janë relativisht të reja, më pak të deformatueme dhe njifen më lehtë. Prandej këtu mundemi — së paku në shum rase megjithëse ka përjashtime,¹⁾ — me dallue atë që është italiane prej asaj që është rumune.

Po marrim tash më së pari ndikesën italiane, e cila na kujton menjherë anijet veneciane, admiralat e të cilave dogjën dhe plaçkitën brigjet e Jugosllavis, Shqipnis e Greqis, por të cilët, gjithashtu, mbajtën gjallë komunikacionin në bregdetin e Dalmacis, Shqipnis dhe Greqis. Asht fakt se fjalët italishte janë mjaft të përhapuna ndër të gjitha gjuhët ballkanike, më shumë të Jugosllavët e Shqiptarët, e më pak të Grekët e Turqit.

Edhe këtu po marrim më së pari ndikesën kulturore. Mirëpo, para se të paraqesim, për ilustrim, njëfarë materiali, duhet të ndalemi në disa çashtje parimore. Ndërsa ndikesa latine — së paku në rase më të shumta — ka qenë e përhapun në të gjitha dialektet shqipe, të ndikesa italiane dallojmë rase të ndryshme. Përnjimend, ka fjalë italishte që kanë përfshirë si të folurit gegnisht, ashtu edhe tosknisht, e madje gjinden edhe në të folurit e Shqiptarëve të Greqis. Por, ka edhe asosh që kufizohen në viset e veriut të Shqipnis, për arsye se pusheti i Venedikut vazhdoi edhe atëherë, kur Tosknija ishte në duert e Turqve. Veçanërisht, vlen me theksue ndikesën e fortë të Venedikut dhe të kulturës së tij në Shkodër dhe në Malsin e saj. Asht interesante me konstatare me këtë rase se shpeshherë disa italianizma gjinden në dialektin sërbiisht të Malit të Zi si dhe në dialektin shqip të Shkodrës, kurse nuk ka asosh as në Bosne, as në Toskní. Për shembull, fjala sërbiште malazeze *vijač* „udhë” = shqip shkodranisht *viaç* — që të dyja prej ital. *viaggio*; në viset tjera të Jugosllavis dhe të Shqipnis — kjo fjalë nuk njifet.

Por unë këtu nuk mund të hyj më thellë në këtë problem, sepse, fundi i fundit, kjo punë kërkon studim special, e për të — s’është vendi këtu.

Po kalojmë, pra, në vetë materialin e fjalorit dhe po marrim më së pari jetën ekonomike dhe kulturën materiale.

Bujqsija shqiptare kurrnjherë s’ka rá nën ndonji ndikesë italiane shumë të fortë; por prapseprap gjejmë foljen *livroj*, „me punue tokën” (prej *laborare*) dhe emnin *farë*; mandej një varg kulturash bimore, kultivimi i të cilave ka ardhë prej ndikesës italiane: *oriz(-zi)*, *artiçok*, *kokomare* (për shembull në Tiranë), *limon* (me variantet), *vishull* „vishje” (prej *visciola*), *mendulle* „bajame”, mandej *tërfojë*, *trifojë*.

¹⁾ P. sh. *fushë*, thjesht teorikisht, mund t’ishte prej ital. *fascia* dhe prej rumun, *fashë* (për arsye teknike trajtën rumun, po e shënojmë me ortografi shqipe).

Fjalë italishte gjejmë edhe në shumë lami tjera të kulturës materiale, që meritojnë me u përmendë.

Arqitektura: *trinë* „gardh”, *portë* (ose drejt prej latinishtes?), *balkue*, *finestrë* (trajta *fjeshtrë* është simbas gjases prej latinishtes, sikurse edhe *dalmat.* — kroat. *ponistra*, *funjestra*), *çeler* (trajta *qiler* është prej turqishtes), *burk*, *kolonë*, *mandej boç*, *kanjell* (dhe variantet), *kanall*. Gjithashtu edhe *mobilet*: *karrigë*, *tavolinë* (krahaso me *kariga*, *taulin* në Mal të Zí), *drrasë*...

Mjeshtriya e gjelltaris — për të cilën dëshmojnë edhe emnat e përmendun të kulturave bimore — gjithashtu është nën ndikese shumë të fortë t’Italianëve: *gradele*, *magje* (*maxhe*), *mandej makarona*, *bërsut* (*përsut*), *putarg* (në Shkodër; „ajvar”) etj. Këtu hyn edhe të shërbyemit në mënyrë kulturore: *pjatë*, *tajer*, *pirû*, *prokë* (*brokë*). Gjithashtu edhe një varg enësh për langje kanë emna italianë: *bocë*, *bocû*, *botile*, *bote*, *got(ë)*, *garaf*, *rzhull* (Shkodër), *shkërdhec*, etj.

Në lidhje me këtë është edhe hoteljeriya: *tavernë*, *kamerier*, *llokandë* (shprehja *lokauda* dihet edhe në Mal të Zí), etj.

Kuptohet se kanë emna italisht edhe objektet e ndryshme për nevoja shtëpijake, po edhe për punimet zejtare: *skrinë*, *kasellë*, *kanavetë*, *baul(l)* (edhe në Mal të Zí *bajul*), *mandej kainac* (*kainice*), *limë*, *kacavidë*, *pallancë*, *vidë* (*vidhë*), *shtamp(ë)* (prej ital. *stampa*); prej këndeje edhe fjala serbishte *štampa*), *shestë*, *zekth*, po edhe *qall*, *maqinë*, *ritrat* (në Mal të Zí *lentrat*; prej italishtes *ritratto*), *fabrikë*, etj.

N’Italí industria tekstile ka qenë e zhvillueme qysh prej shekujsh. Asht e qartë, pra, se Italianët kanë furnizue Ballkanin, po edhe Shqiptarët, me mallna tekstili: *r(r)obë*, *kapelë*, *kapuç*, *pa(n)talone*, *fashë*, *faculetë* (*farsulatë* e variantet), *sharvetë* (mâ së fundi prej frangj. *serviette*), *façel*, *fanell*, *ras(-zi)*; *çeng* (fjalë pak e përhapun — prej *cinghia*).

Për Shqipnín ka randsi mjaft të madhe detariya italiane. Pjesa mâ e madhe e kësaj ndikese përfshini vetëm Shqipnín e veriut, ose vetëm Shkodrën me rrethinë; por ka shprehje që janë përhapë mâ larg. Në këtë pikëpamje Shqiptarët përkujtojnë me Dalmatinët dhe Grekët, porse këso shprehjesh detare italiane kanë depertue edhe mâ tutje — deri në Stamboll. Shkenctari gjerman. M. V a s m e r ka konstatue një varg bukur të madh këso shprehjesh deri edhe në Rusí, në liqenin Kaspik. Te Shqiptarët gjejmë: *marinar*, *mariner* (prej *marinano*; letrarishte ital. *marinaio*; — po këtë origjinë ka edhe serbokroatishtja *mornar*), *vapor* (dhe variantet), *gale*, *barkë* (trajbokroatishtja *mornar*), *navil* (Shkodër), ta tosknishte *varkë* — me anë të Grekëve!) *prorë* (prej ital. *prora*; serbokroat. *prova* është prej gjuhës veneciane), *timon*, *vel* (p. sh. në Shkodër), ar-

bur „direk anije” (sërbokroatisht *jarbol* është e njëj farefisnije, por rrjedh prej latinishtes), *ku (r) sar* (si dhe sërbokroat. *gusar*). Po ashtu edhe mbarë meteorologjija detare u detyrohet Italianëve: *shirok*, (dhe variantet) „erë e jugut” (sjell shi), *ponent*, punend „erë perëndimore”, *fortunë* „stuhí”, *bonacë* „kohë e qetë në det” (po ashtu edhe në Dalmaci; prej *bonazza*).¹⁾

Kuptohet se Venedikasit dhe Italianët tjerë tue ardhë në Shkodër, Durrës, Vlonë dhe limane tjera të Shqipnis, përhapën jetën tregtare dhe financiare. Gjuha na e ilustron mâ së miri këtë gjâ. Fundi i fundit, dihet se bankierët e mëdhej të botës, Anglezët, nxunë mjeshtrín bankare prej Italianëve. Tregtija dhe veprimtaria bankare u krijuen fuqí politike dhe kulturore republikave borgjeze italiane: Venedikut, Firencës, Pizës, Gjenovës, etj. Mirëpo, në Ballkan, natyrisht, merret parasysht mâ së pari Venediku me dialektin e tij. Prej italishtes mund të paraqesim këto shprehje që kanë lidhje me këtë lami të jetës shoqnore: *monedhë* (fjalë veneciane), *danar*, *dënar* (sërbisht *dinar* vjen prej greqishtes së ré), *dukat*, *frank* (edhe Françezët kanë *franc* prej Italianëve), *tezur*, *hozurë* „kamatë” (italisht *usura*), *kushtoj* (edhe sërb. *koštati*), *pagoj*, *fitoj*, *mostrë* (prej *mostra*; prej këndej edhe sërb. *mustra* e gjerman. *Muster*), e sidomos *bango*, *bankë* „vend ku ndrrohen të hollat”.

Edhe komunikacioni është në lidhje me tregtín. Sa i përket komunikacionit detar, shif mâ sipër. Këtu po shtojmë: *karrocë*, *rrugë* (venecianishte e vjetër *ruga*), *viaç* (*viaggio*), e mandej themelatën e randsishme kulturore postën: *postë*, *poshtë* (edhe Jugosllavët fjalën *pošta* e kanë marrë prej Italianëve), *kartë*, *markë* (sod Italianët e thonë ndryshe: *francobollo*).

Komunikacionet me botën e jashtme, që bâheshin në pjesën mâ të madhe me anë t’Italianëve, kanë dhanë shkas që Shqiptarët të quejnë shumë popuj t’Europës Perëndimore me emna që kanë trajtë italishte: *Gjermaní*, (prej ital. *Germania*, e jo prej gjerman. *Deutschland*), *Francez* (prej ital. venc. *Francez* = *Francese*, e jo prej frangj. *Français* — shqiptò *frâsé*), *Inglez*, *Inglitera* (prej ital. *Ingles-e*, *Inghilterra* e jo prej engl. *English*, *England*), *Spanjë* (prej ital. *Spagna*, e jo prej spanjoll. *Espana*), *Zvicër* (prej ital. *Svizzera*) etj. Krahasò edhe *Xhudhi* (prej ital. *Giudeo* — shqyp. *xhudeo*; po ashtu edhe në Mal të Zí *Žudio*, e në Kroaci *Židov*).

Kisha katolike në Shqipni — madje edhe në kohën e Turqís (si edhe në Bosne) — qe vazhdimisht nën mbrojtjen e Italianëve. Tash termologjija italiane iu shoqnue gjansisht ter-

¹⁾ Mirëpo, besohet gabimisht se fjala *borë* ka lidhje me fjalën veneciane *bora* „stuhí”; fjala shqip *borë* është vendase, dhe ka lidhje me *dëborë*, etj.

minologjis latine kishtare në gjuhën shqipe: *fé* (prej venec. *fides*), *vikar*, *frat*, *xhezuit*, *sakrestan*, *abaci*, *sakresti*, *mandej*: *ofic* „shërbim”, *mortor* „vorrin”, *funeral*, *proçesion*, *festë*, e *mbasandej predikue*, *profesi*, *krezhmue* (*krezmue*), *konsakrue*; *purgatu(e)r* „vend pastrimi” (simbas besimit katolik), pjesët e veshjes së klerikalëve: *sotane*, *mitër*, *tonsur*, etj. Krahasò dhe *kam(p)anar* (por *kum(b)onë* është fjalë e huajtun latine).

Priftat në Shqipëri kanë qenë pishtarë t'arsimit. Shprehjet kishtare me origjinë italiane *dishepull* dhe *kolexh* — kanë marrë sod domethanje thjesht civile. Këtu, në lamí t'arsimit, po numrojmë edhe fjalën elementare *shkollë*, *mandej* edhe *libër* — gjithashtu prej Italianëve (edhe sërb. *škola* është prej italishtes). Poashtu edhe *lexue* (prej venec. *lezere* = *leggere*). Këtu duhet të shtojmë frytet tjera kulturore: gazetarin: *gazetë* (prej *gazzeta*; edhe ruisht *gazeta* është më në fund me origjinë italiane); muzikën: *muzikë/muzhikë* dhe instrumentet: *trumbetë* (*trombet*, *trubetë*), *violí* (*dhjolí*), *kërnet* (*chiarinetto*), *mandej piktura*: *piturue* dhe *kcimi*: *valcue* (me v-fillestare të padallueme prej *balzare*).

Edhe në ngritjen e higjienës dhe të shërbimit sanitar kanë pasë randsí specialistat italianë: krahasò *doktor*, *doktoreshë* (prej *dottore*; e jo prej lat. *doctor*), e ndoshta edhe Shkodranisht *banjë* (prej ital. *bagno* ose prej serbishtes *banja*?). Por këtu kemi edhe emna sëmundjesh prej italishtes, p. sh. *kolerë* dhe *ndisk* „tbc” (ital. *tisica*).

Edhe jeta ushtarake e Shqiptarëve ka pësue shumë a pak ndikesë italiane (megjithse në këtë pikëpamje për Shqiptarët kanë më tepër randsí Sllavët e Turqit): *soldat*, *kapitan*; *pinjall*; *bandjerë*, *alfier* (për shembull te Bardhi), *medaje*. Por, duhet, theksue veçanërisht se kah fillimi i kohës së ré Shqiptarët muerën prej Venedikasve armët e zjarmit, për çka na dëshmojnë shprehjet *pishtollë* (dhe variantet) *pishqollë*, *pistole*, etj.), *bume* (prej *bomba*) dhe *lumbarth* (po ashtu edhe në Mal të Zi *lumbarda*, që të dyja prej dialektit ital. *lombarda*, e kjo prej *bombarda*, që do me thanë „armë për hedhje bombash, granatash”). Por fjalën *pushkë* Shqiptarët e kanë marrë prej Sërbëve, e këta prej Gjermanëve (porse për këtë do të flasim një herë tjetër).

Edhe prej lamive tjera të jetës politiko-shoqnore po përmendim këto shprehje ital.: *notar* dhe *shkrivan*; *racë*, *forcë*, *rregull*; *rrëm(b)ye*, *kastigue*, *trathtue*, *spijû* (nëpërmjet të sërbishtës?), *bandill* (tosk. *bandith*) „i ngathtë” (prej venec. *bandido* „cub”) etj.

Mirëpo, me këtë nuk shterret ndikesa italiane; por ka edhe fjalë shqipe të rendomta e të përditshme që kanë origjinë italiane; pjesën e trupit: *gojë* (*golë*; më parë prej ital.

gola se sa prej lat. *gula*); dukuni fizike te njeriu: *fëdigë vdigë* (prej venec. *fadiga* = *fatica*), *plagë*; jeta psiqike: *gënjye*, *gabue*, *grindem*, *rebel*, *karakter*, *shpjegue*, *stimue*, *shtimue*; (trajta çmue s'është e qartë), *konoshtis* (prej *conoscere*, me sufiks *sllavisht*); por *qudue* s'është prej ital. *chiudere*, sikurse e marrin rëndom disa etimologë jo aq të sigurtë; porse rrjedh prej sërbo-kroat. *ćud* „natyrë, karakter”. Nga bota bimore po përmendim: *çarr*, *xung* (në trajtë veneciane), *greshtë*, *çelsomin/zhesemin* (fjala është orientale, por në trajtë italishte), *xhinestë*, *kanet* (ndërsa trajta *kënetë*, *knet* është prej latinishtes; krahaso më sipër); nga zoologjia — Shqiptarët kanë nxanë prej Italianëve për kafshët egzotike: *papagall*, *kokodril*, *korkodhil* (në trajtë ital. *cocodrilla*), etj.

Mâ në fund vlen me theksue se në gjuhën shqipe ka edhe fjalë thjesht „gramatikore” të marruna prej Italianëve: *segur*, *sigur*, etj., *përorë*, *pror* (prej *per ora*), *ma*, *madje*, *opor* (prej *oppure*); krahaso më në fund edhe fjalë *copë* (Tagliavini ka argumentue se është fjalë veneciane); *bandë*, „anë” (tosk.), *fillue* (prej *filare*; *filo* „pë”), *fele* (dial. italisht *fella* prej *ofella*), *pareque* (venec. *parechiar* prej *aparecchiare*), etj.

Kuptohet vetëvetiu se Shqiptarët, të cilët, në kohën e dyndjeve të mëdha prej shtypjes së Turqve, u vendosën në Italinë e jugut, në Sicili e në Korsikë — muerën një sasi të madhe italianizmesh të reja, të cilat nuk gjinden në atdheun e përparshëm, as në Kosovë—Metohi dhe as në të folurit e Shqiptarëve të Greqisë. Poashtu kjo vlen edhe për Gegët e vendosun në Dalmaci, afër Zadrës (katundi Arbanasi — Borgo Erizzo). Krahaso p. sh. fjalën e Borgo Erizzo *kapošant* „vorreza” prej italishtes *campo santo*. Fjalën e Kalabris, në Italinë e jugut, *bëzonjë* „nevojë” (ital. *bisogna*), *amarinjë* „due” (ital. *amare*); në Sicili, p. sh. *nujament* „mërzí” (prej *annuiamento*) etj. Por, kjo s'është aq interesante për linguistikë. Në këtë pikëpamje Shqiptarët e Italis janë në situatë të ngjajshme sikurse ishin edhe Kroatët dhe Sllovenët e Istris — gjuha merr fjalë pa asnjë rezervë prej gjuhës së kombit sundues në trollin e të cilit jeton. Natyrisht, në Ballkan s'ka ngja kështu, sepse këtu s'ka pasë turma italiane kompakte — por italiane kanë qenë vetëm pushteti dhe shtresat e nalta.

Asht nevojë e domosdoshme që të flasim këtu edhe për fjalët shqipe të librave me origjinë italiane, domethanë për termat e ndryshme kulturore që kanë futë në gjuhën shqipe Shqiptarët e kulturuem, sidomos ata që kanë studiue në Itali. Sikurse te Turqit e soçëm ku pjesa më e madhe e termave kulturore, pa marrë parasysh origjinën e largët të tyre, kanë karakteristikë franceze (turq. *üniversite* prej frangj. *université*), e te Serbët zakonisht gjermane (*intenzitet* prej gjerman. *Inten-*

sität), ashtu edhe te Shqiptarët këto europeizma reandom nuk kanë as tipare franceze, as gjermane, por vetëm italiane. Këtu mendoj për shprehjet si *gjeografi*, *gjeologji*, etj., të cilat në të vërtetë janë të shumta. Kuptohet vetëvetiu se Italianët kanë qenë si tranzmetues të fjalëve të ndryshme europiane në gjuhën shqipe: për shembull *sharvetë* prej frangj. *serviette* me anë t'italishtes; *rrobë* prej gjerman. *Raub* nëpërmjet t'italishtes, etj. Por, për këto të fundit s'kemi ende studime të nevojshme.

*

Mâ në fund, të mirremi edhe me ndikesën rumune. Natyrisht, këtu është fjala për ndikesën e freskët të gjuhës rumunishte (ndërsa u fol mâ sipër për ndikeshën që kanë bâ stërgjyshnit e Rumunëve). Në krahasim me ndikesën italiane në gjuhën shqipe, ajo rumune nuk është e madhe, megjithatë mund të konstatohet. Sidoqoftë, vlen me theksue se rumunizmat në shqipet kufizohen zakonisht në jug, domethanë në Toskní, që do të thotë se kjo ndikesë e ré është bâ në trollin e rí e kurrsesi n'atdheun e hershëm shqitaro-rumun në viset qendrore të Ballkanit. Me fjalë tjera, ndikesën e gjuhës rumunishte te Shqiptarët, nuk e kanë bâ Rumunët prej Rumanís së mirëfilltë (t'ashtuquejtunit „Dakorumunë”), por dialekti jugur i Ballkanit, i cili thirret zakonisht *aromun* ose *vllah*. Dihet se Aromunët (Vllehët) banojnë në Shqipnì të jugut, Maqedoní, Thesalí dhe Epir, pra në teritoret e Shqipnís, Jugosllavís e Greqís. Sidomos ata të parët që jetojnë në Shqipni, t'ashtuquejtun Frasheriotë, kanë mundë me ndikue në dialektet shqipe, mâ së forti në tosknishte. Kët ndikesë e ndihmoi edhe fakti se këta Rumunë të jugut kanë qenë element mjaft me randsí në pikëpamje ekonomike, sepse janë të njoftun si tregtarë e zejtarë të mëdhej, etj. Megjithatë, ndikesa e tyne në gjuhën shqipe nuk është aq e madhe. Analizën e fjalëve rumunishte në gjuhën shqipe ia detyrojmë sidomos albanologut të njoftun gjerman C. T r e i m e r i t. Qe disa fjalë rumunishte në shqipet: *mil'ore* „runxë” prej arumunishtes *ml'oarã*, pekul „kujdes” prej arum. *picul'u*, *pulkë* „pulë deti” prej *pul'că*. Mâ e përhapuna është e vetmja fjalë *lëvdue* (tosk. *lëvdonj*) prej *lavda(re)*, *laft* „lavdim” prej *alavdu* „lëvdoj”.

Mbetet vetëm edhe problemi i ndikesës së sintaksës romane në sintaksën shqipe. Mirëpo, megjithse është shkruar mjaft për këto çashtje në leteraturën shkencore, prapsepap na sod s'dijmë aq shumë për të, por arsye se është mjaft vështirë me konstatue se në çfarë rasash vjen ndikesa prej Romanëve (ballkanikë) kah Shqiptarët, e në çfarë rasash anasjelltas. Kështu, për

shembull, disa shkenctarë kujtojnë se nyja (artikulli) në gjuhët e ndryshme të Ballkanit, po edhe në rumunishte, është zhvilluar nën ndikimin e Thrakasve (stërgjyshave të Shqiptarëve të sotëm): krahaso rum. *fratul* prej *frat* sikurse shqip *vëllau* prej *vëlla*, ndërsa, përkundrazi, të tjerët e marrin se në gjuhën shqipe nyja u zhvilluar nën ndikimin e sintaksës latine ose romane. Prandej, duhet të kënaqemi këtu me konstatimin se ka plot përputhje ndërmjet sintaksës shqipe dhe asaj ballkano-latine, domethanë, ballkano-romane, por nuk dihet se si ka ardhë ky unjism.

Në fund po bëjmë edhe një vërejtje. Të folë për ndikimin latino-romane në gjuhën shqipe, kemi marrë sistematikisht vetëm ndikimet direkte, sepse vetëm ato kanë rëndësi për historinë e kulturës. Kjo s'është të thotë se në gjuhën shqipe nuk ka edhe fjalë prej gjuhëve tjera romane, kryesisht fjalë të reja prej gjuhës frangjishte, (si për shem. fjala *kravatë*, etj.), e diku, diku edhe ndonjë fjalë spanjolle (p. sh. *pallavër* prej spanjoll. *palabra*); por të gjitha këto fjalë janë marrë indirekt (me anë t'Italianëve, Jugosllavëve, Grekëve ose Turqve), kështu që kanë më tepër rëndësi linguistike se sa të kulturës së përgjithshme. Prandej, nuk e shohim të nevojshme me folë sistematikisht për to.

Dr. Ivan POPOVIĆ